

6. Филиппов А. Незамеченное заметное событие. О Карле Шмитте [Электронный ресурс] / А. Филиппов. – Режим доступа: <http://index.org.ru/nb/2000/schmitt.html>. – Назва з екрану.
7. Шмитт К. Понятие политического / Карл Шмитт. – Вопросы социологии. – 1992. – № 1. – С. 35-67.
8. Bielefeldt, H. Kampf und Entscheidung: politischer Existentialismus bei Carl Schmitt, Helmuth Plessner und Karl Jaspers / Heiner Bielefeldt. – Würzburg: Königshausen und Neumann, 1994. – 176 S. – ISBN 3-88479-857-X
9. Meier, H. Carl Schmitt and Leo Strauss. The Hidden Dialogue / Heinrich Meier; translated by J. Harvey Lomax. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1995. – 136 p. – ISBN 0-226-51889-2
10. Mouffe, Ch. The Democratic Paradox / Chantal Mouffe. – London-New York: Verso, 2009. – 144 p. – ISBN 978-1-84467-355-1
11. Schmitt, C. Der Begriff des Politischen / Carl Schmitt. – 8. Aufl. – Berlin: Duncker und Humblot, 2009. – 116 S. – ISBN 978-3-428-13116-7
12. Schmitt, C. Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität / Carl Schmitt. – 6. Aufl. – Berlin: Duncker und Humblot, 1993. – 72 S. – ISBN 3-428-07766-0
13. Schmittiana. Beiträge zu Leben und Werk Carl Schmitts: in 8 Bände / Hrsg. von Piet Tommissen. – Berlin: Duncker und Humblot, 1988-2003.
14. Strauss, L. Notes on Carl Schmitt, The Concept of the Political. Three Letters to Carl Schmitt / Leo Strauss // Carl Schmitt and Leo Strauss. The Hidden Dialogue / Heinrich Meier. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1995. – P. 89-128

УДК 329.15(477):316.3

С. І. Шкірчак

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВНА ВЛАДА В ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМУ

Розглядаються особливості взаємодії інститутів громадянського суспільства з державною владою в ідеології українського націонал-комунізму. Порівнюються погляди на вказану проблему основних представників українського націонал-комунізму першої чверті ХХ століття. Подаються головні розбіжності у концепціях та визначаються причини цих відмінностей.

Ключові слова: громадянське суспільство, державна влада, український націонал-комунізм, С. Мазлах, В. Шахрай, Г. Піддубний, М. Хвильовий, Українська комуністична партія.

Рассматриваются особенности взаимодействия институтов гражданского общества с государственной властью в идеологии украинского национал-коммунизма. Сравняются взгляды на указанную проблему основных представителей украинского национал-коммунизма первой четверти ХХ столетия. Подаются главные расхождения в концепциях и определяются причины этих отличий.

Ключевые слова: гражданское общество, государственная власть, украинский национал-коммунизм, С. Мазлах, В. Шахрай, Г. Поддубный, М. Хвильовой, Украинская коммунистическая партия.

Research devoted to the ideology of Ukrainian national communism in the political thought of the first quarter of the twentieth century. The purpose of this article is to clear up the matter of conceptions about interaction between civil society and government in the views of the main representatives of this ideology. The author defines the differences and similarities in their views. Later, the author comes to the following conclusions:

First, each of the representatives of the Ukrainian national communism attaches to different significance of interaction between civil society and government in own doctrines and concepts. If S. Mazal and V. Shakhrai consider these issues as secondary (indirect), G. Piddubny and M. Khvylovy consider these issues as a priority (along with others).

Second, representatives of the Ukrainian national communism have no definite unity of opinion on this issue. Some representatives call to the politicization of the civil society and defend the idea of accountability of civil society to public authorities and the Communist Party (G. Piddubny, the program of Ukrainian Communist Party). Other representatives are opposed to these ideas (M. Khvylovy).

Thirdly, the reason for these differences of opinion has the following explanation. The first concepts (for example, the program of Ukrainian Communist Party and ideas of G. Piddubny) are a kind of ideal types of society. These types could not take into account all the shortcomings of implementing communist ideology into practice. However, more recent ideas (for example, views of M. Khvylovy) were a reaction to the process of formation a totalitarian society in the USSR. Therefore, the representatives of these ideas defended the independence of civil society institutions from the total control of the Communist Party and state apparatus of coercion.

Key words: civil society, government, Ukrainian national communism, S. Mazal, V. Shakhrai, G. Piddubny, M. Khvylovy, Ukrainian Communist Party.

Суспільно-політична думка України першої чверті ХХ століття досі турбує сучасних дослідників, оскільки революційний характер суспільних трансформацій тих часів породжував чимало ідей, які можуть бути корисними нинішнім поколінням. Цікавою у даному контексті виступає ідеологія українського націонал-комунізму.

Варто зазначити, що ідеологія українського націонал-комунізму в найрізноманітніших аспектах вже доволі широко представлена у сучасних наукових розвідках. Не перераховуючи зайвий раз усіх, хто доклав своїх зусиль задля дослідження даної тематики, відзначимо роботи А. Кам'янської [див. 4; 5] та Я. Потапенко [див. 9], в працях яких можна знайти вичерпну характеристику вітчизняної та зарубіжної історіографії з українського націонал-комунізму.

Проте, не дивлячись на таке ґрунтовне вивчення українського націонал-комунізму як у вітчизняній, так і у зарубіжній науці, все ще залишаються деякі проблеми, які потребують свого висвітлення. Одна з таких проблем – питання взаємодії громадянського суспільства і державної влади в ідеології українського націонал-комунізму. Інтерес до даної теми зумовлений, по-перше (як буде помітно далі), змістом самої ідеології українського націонал-комунізму, по-друге, значним інтересом дослідників до процесу розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні, який призводить до щонайширшого наукового розгляду даної проблеми, навіть, у подібних історичних ретроспекціях.

Тому цілі даної статті полягають у тому, щоб: 1) з'ясувати, яке місце та який зміст вкладали головні представники українського націонал-комунізму в концепцію взаємодії громадянського суспільства і державної влади; 2) відобразити основні спільні та відмінні риси у характеристиці взаємодії громадянського суспільства і державної влади у поглядах представників даної ідеології; 3) визначити можливі причини таких відмінностей.

Перед цим, необхідно дати визначення поняттям «громадянське суспільство» та «державна влада». Важливість з'ясування змісту вказаних понять полягає в тому, що представники українського націонал-комунізму з тих чи інших причин могли і не вживати вказані поняття, проте явища та процеси, які цими поняттями описуються, цілком могли бути в полі їхнього розгляду.

Отже, громадянське суспільство надалі буде розуміється як спосіб облаштування суспільного життя шляхом самоорганізації членів суспільства задля реалізації та задоволення спільних інтересів та потреб. А державна влада – спосіб керівництва (керування) суспільством для якого характерна опора на спеціальний апарат примусу. Таким чином, з одного боку маємо самоорганізовану систему з горизонтальними соціальними зв'язками між членами суспільства, з іншого боку – ієрархічну систему з вертикальними соціальними зв'язками. Тому в цій статті спробуємо з'ясувати яким чином відбувається взаємодія та існування цих двох систем в межах держави з погляду представників українського націонал-комунізму.

Родоначальниками українського націонал-комунізму прийнято вважати С. Мазлаха та В. Шахрая, які у своїй роботі «До хвилі: Що діється на Україні і з Україною» (1919 р.) на марксистсько-ленінських позиціях обґрунтовували необхідність існування самостійної української радянської держави. Проте, С. Мазлах та В. Шахрай прямо не звертаються до проблеми взаємодії громадянського суспільства і державної влади. Лише побічно, в контексті розгляду тієї чи іншої проблематики, автори розглядають певні складові елементи громадянського суспільства. Зокрема, характеризуючи стан українського руху в Російській імперії у ХVІІІ – ХІХ століттях, автори вказують, що він стримувався усіма можливими силами, в тому числі долучалися до цього й елементи громадянського суспільства: «всі страшенні сили і страшенна «зброя», яку тільки і феодално-кріпосницьке і буржуазно-капіталістичне суспільство, було вжито для знищення українського руху не одною лише бюрократією, а й «обществом»: поміщиками і буржуа, і «третім елементом» і навіть «неукраїнським» пролетаріатом» [7, с. 84]. Також С. Мазлах та В. Шахрай відзначають вагому роль інститутів громадянського суспільства в українському національному відродженні 1917 р.: «Березень – квітень 1917 року. В нетрях всяких кооперативів і спілок формується українське національне обличчя, вилізає на світ Божий

Рада [Центральна Рада – авт. ...] [7, с. 159].

Більшу увагу проблемі взаємодії громадянського суспільства та державної влади приділено в програмі Української комуністичної партії (УКП, «укапісти»). Створена на установчому з'їзді 22–25 січня 1920 р., УКП стала найпопулярнішим теоретичним й організаційним оформленням українського комунізму. Перш за все, варто зазначити, що у програмі УКП ставиться завдання «повалення буржуазного панування і встановлення диктатури пролетаріату на всьому світі і переведення її на Україні в формі Української Соціалістичної Радянської Республіки» та створення дійсної пролетарської демократії, яка потребує активної участі якнайширших мас населення у державному будівництві» [10, с. 24].

Отже, в контексті нашої проблематики, маємо пропозицію про злиття державної влади та громадянського суспільства в єдину систему. Особливо це помітно в тих положеннях програми, де УКП пропонує долучати до управління державою практично всіх громадян (працюючих): «Радянська форма держави в повній мірі забезпечує перехід влади до рук працюючих, притягаючи всю їх масу до активного державного будівництва» [10, с. 27], «радянська влада проводить принцип єдності всієї влади з низу до гори і поєднує принцип централізованої держави з найбільшою самодіяльністю на місцях...» [10, с. 28]. Проте, ця єдність державної влади та громадянського суспільства, організації та самоорганізації, породжує певні суперечності, які чітко можна простежити в програмі. По суті, партія пропонує примусувати населення до активної діяльності у різних сферах суспільного життя, зокрема і в управлінні державою: «обов'язкове притягнення кожного члена ради (совіту) до виконання певної роботи по управлінню державою» [10, с. 28]. Така ситуація не лише у сфері прямого управління державою, але і, наприклад, в освітній сфері: «Притягнення працюючого населення до активної участі в освітній справі. [...] Притягнення до педагогічної діяльності в вищій школі всіх, хто може там учити» [10, с. 35]. Про ніяку добровільну згоду «притягнених» в програмі мова не йде. Таким чином, УКП у своїй програмі прагне поєднати доволі не поєднані речі: шляхом примусу привчити людей до самодіяльності та самоорганізації. Зрештою, практика Радянського Союзу наочно показала, яким чином державний апарат примусу може сприяти виконанню цього завдання.

Детальніше взаємодію інститутів громадянського суспільства та державної влади розглядав один із представників Закордонної групи українських комуністів (утворена 9–14 вересня 1919 р. на закордонній конференції Української соціал-демократичної робітничої партії у Відні) Г. Піддубний у своїй роботі «Комунізм і кооперація» (1921 р.).

Заздалегідь роз'яснимо причину особливої нашої уваги до кооперації та кооперативного руху в контексті взаємодії державної влади та громадянського суспільства. Кооперативний рух на межі XIX і XX століть набув чималої популярності на теренах України. Діяльність кооперативів, зазвичай, не обмежувалася лише економічною сферою. Вони здійснювали значний вплив на суспільне життя шляхом культурно-просвітницької, меценатської та іншої діяльності. Це дає нам нагоду розглядати кооперативний рух першої чверті XX століття також як своєрідний інститут громадянського суспільства. Про це так само зазначають у своїх дослідженнях В. Грек та Ю. Ушкаренко: «коли йдеться про кооперативний рух, підкреслюється соціальний аспект і характер діяльності кооперації. У цьому розумінні кооперативний рух, крім усього іншого, виступає як історичний елемент громадянського суспільства» [11, с. 375].

Перш за все, Г. Піддубний визначає відмінність кооперативів від звичайних капіталістичних підприємств та акціонерних товариств, яка полягає у тому, що «... вони иноді сприяють культурним, корисним робітничій класі установам» [8, с. 3]. Та не дивлячись на таку незначну відмінність, автор наголошує на одній позитивній рисі кооперативів, яка сприяє розвитку громадянського суспільства. Полягає вона в тому, що «обхоплюючи велику кількість людей на споживчому полі, вони [...] привчають споживачів до самодіяльності на ланах економічної чинності, при розподілі речей і краму, і навіть у виробництві» [8, с. 3–4].

Г. Піддубний також піднімає питання політичності кооперативного руху, розкриваючи, тим самим, яким мусить бути характер взаємовідносин даного інституту громадянського суспільства з державною владою. Як відомо, для інститутів громадянського суспільства, зазвичай, не є характерним активне втручання в політичну сферу життя суспільства. Дійсно, порівнюючи кооперативний рух і робітничий профспілковий рух Г. Піддубний наголошує на тому, що члени кооперативів не схильні до активної політичної діяльності: «... кооперат ніде в промисловій, революційній, а значить і політичній боротьбі не виступає. [...] Кооперація ж ніколи в такій революційній боротьбі ролі не грає, а коли й грає, то на боці реакції» [8, с. 4].

Приймаючи до уваги те, що кооперація – це самоорганізаційне об'єднання громадян заради соціально-економічної співпраці, Г. Піддубний зазначає, що значна кількість кооператорів прагне бути нейтральною до політичного життя суспільства, або сповідує «демократичну нейтральність кооперації» [8, с. 5]. Проте, Г. Піддубний переконаний, що сучасні капіталістичні відносини

роблять абсолютно неможливою нейтральність кооперативних і професійних організації. На його думку, «вони мусять бути прихильними або до буржуазії, або до пролетаріату, до революції або до контр-революції. Мусять вони стати на боці совітів, або на стороні Петлюри, Пилсудського, Денікіна» [8, с. 5].

Підсумовуючи розгляд «нейтральності» кооперативів, Г. Піддубний, зрештою, робить висновок: якщо кооперативи сповідують нейтральність до політичного життя – вони обов'язково є прихильниками буржуазії та капіталістичних урядів: «під нейтральністю звичайно ховається прихильність до буржуазії і її правительства. Комунізм не припускає ніякої нейтральності у царині суспільної, економічної й політичної чинности» [8, с. 10]. Тому, на думку Г. Піддубного, не-нейтральна кооперація у своєму ставленні до влади може бути лише на боці радянської влади та сповідувати ідею побудови соціалізму, іншого політичного характеру кооперація не може мати: «Кооперація не могла й не може бути нейтральною. Вона повинна стати по боці радянської влади, пролетарської кляси і революції» [8, с. 8]. «Це не буде нейтральна кооперація, але кооперація класово-пролетарська, перейнята стремлінням до перебудови капіталістичного ладу в радянський лад» [8, с. 10].

З такими умовами Г. Піддубний підходить до розгляду місця і ролі кооперації у пролетарській державі. Кооперація, на його думку, повинна стати своєрідним урядовим апаратом: «... кооперативи, які повстаючи по окремих чарупках, мов клітинки переплітаються далі в більші організації і так переходять аж геть до самого осередку пролетарської держави, до свого найвищого центра» [8, с. 16]. «Дійсно, кооперація зробилася державним апаратом, тим органом, що впливає з волі пролетарської кляси і обов'язковість котрого кожний мусив був признати» [8, с. 25].

Найбільшу цінність в контексті взаємовідносин державного апарату пролетарської держави та кооперативів має розділ «Споживча комуна майбутнього», який хоча і присвячений баченню Г. Піддубним розвитку кооперації у майбутньому, але текст часом написаний у доконаному виді, неначе описана ситуація вже відбулася. Більш того, розглядаючи кооперацію майбутнього, автор неначе забуває про самоорганізаційну та самодіяльну сутність кооперації, проголошену на початку роботи, і виставляє на передній план у взаємовідносинах між кооперативами та державною владою останню.

Тобто, не дивлячись на те, що, на думку Г. Піддубного, кооперація зробилася державним апаратом і, як наслідок, потрібно вести мову про самоконтроль. Активно пропагується ідея підконтрольності кооперативів. Зокрема, радянська влада повинна перебудувати кооперативи «відповідно до нових завдань, що постали в зв'язку з розвитком соціалістичного ладу» [8, с. 25]. Задля цього всі громадяни повинні бути членами кооперативів: «дальшим ділом було організування цілої людності в кооперативи. Оповіднено обов'язковість приналежности всіх громадян до якогось кооперативу» [8, с. 25]. Більш того, комуністи повинні «об'єднувати і перечишати українську кооперацію і зі знаряддя куркулівської контр-революції робити її знаряддям робітничої революції. Кооперативи обернулися в органи допомоги совітській владі і станули під контролею комуністів» [с. 28]. Як бачимо, тут кооперативи вже повинні перетворитися не в самі органи влади, як зазначалося Г. Піддубним раніше, а лише в підконтрольні органи допомоги радянській владі.

Отож, на думку Г. Піддубного, саме так мусить розвиватися кооперація – від утворення добровільного і самоорганізаційного до утворення обов'язкового для всіх, всезагального і підконтрольного комуністичній партії. По суті, Г. Піддубний у своєму баченні взаємовідносин між державною владою та кооперативами проілюстрував описану вище тезу з програми УКП про принцип єдності всієї влади з низу до гори і поєднання принципу централізованої держави з найбільшою самодіяльністю на місцях. Але в концепції Г. Піддубного йде мова, скоріше, не про поєднання, а про поглинання органами державної влади інститутів громадянського суспільства.

Після утворення Радянського Союзу ситуація подібного контролю над інститутами громадянського суспільства з боку державної влади та комуністичної партії почала активно впроваджуватися в життя. Така ситуація викликала супротив певної частини громадськості. У даному плані важливою для нас є діяльність та творчість М. Хвильового, адже, як зазначає І. Дзюба, «... він і донині актуальний як у прозі, так і в статтях, бо вперше сформулював ідею про громадянське суспільство» [1, с. 54].

Заради справедливості, слід зазначити, що в емігрантській літературі часом зустрічаємо доволі суперечливі оцінки творчості та діяльності М. Хвильового. Зокрема, Р. Задеснянський відзначає, що вартість ідей М. Хвильового для УССР є «тим більше сумнівна, що сам Хвильовий не лише від них відрікся, але й протягом наступних п'яти років нищив їх завзято і вперто» [3, с. 165]. Натомість, І. Лисяк-Рудницький оцінює постать М. Хвильового більш позитивно, зазначаючи, що «прикметою літературних процесів у Східній Європі є те, що письменники виявляють там нахил

брати на себе більшу частку громадської відповідальності, ніж це прийнято в західних країнах. Якщо існуючі умови не дозволяють політичним хотінням проявити себе через «нормальні» канали вільних вборів і відкритих політичних дебатів, тоді часто на літератора спадає обов'язок виконувати службу речника свого суспільства. Микола Хвильовий був яскравим представником цієї східноєвропейської традиції «заангажованої літератури» [6, с. 228].

Так чи інакше, публіцистична творчість М. Хвильового є своєрідним відображенням боротьби певного кола інтелігенції проти спроб комуністичної партії СРСР підкорити собі усі сфери суспільного життя. В тому числі й ті, які до того часу були у віданні громадянського суспільства. Про це М. Хвильовий зазначає у своєму полемічному трактаті «Україна чи Малоросія?» (1926 р.), зазначаючи, що «... в Росії компартія завжди втручається морально і матеріально в національно-культурне будівництво, в усі його закутки...» [12, с. 416].

В контексті нашого дослідження цікавою є участь М. Хвильового у ним фактично розпочатій «літературній дискусії» (1925–1928 рр.), яка розгорнулася між представниками тих самоорганізаційних літературних товариств, що діяли на той час в Україні. У спрощеному вигляді, суть дискусії полягала в тому, що літератори сперечалися щодо того, хто має бути еталоном для українських письменників – російська література чи західноєвропейська. М. Хвильовий аргументував європейський напрям, подекуди це відбувалося в досить різких заявах, на зразок: «геть від Москви!». Ясна річ, це не могло не викликати негативної реакції з боку партійного керівництва. І хоча М. Хвильовий у своєму памфлеті «Апологети писаризму» (1926 р.) зазначає, що «не треба плутати нашого політичного союзу з літературою» [12, с. 315], зрештою, дискусія переходить у площину політики. Про це зазначає й І. Дзюба, наголошуючи, що «громагласні естетичні декларації були звичними в літературному й мистецькому житті 20-х років, але тут уже гостро запахло політикою» [2, с. 20].

В даному питанні вкрай важливим є розуміння місця взаємодії громадянського суспільства і державної влади. Особливість суспільних процесів 1917–1920-х років полягала в тому, що українська інтелігенція (і не лише українська) звикла проявляти свою громадсько-політичну активність шляхом об'єднання у різного роду громадські організації, і не лише політичного чи економічного характеру, а й культурно-мистецького характеру. Бурхливо розвиваючись, особливо в період НЕПу, ці організації набули великого суспільного розмаху та почали активно впливати на тогочасні суспільні процеси. Сучасні дослідники назвали б це не інакше як інституціоналізація громадянського суспільства. Проте радянська влада не бажала мати у своїй державі не стільки таке активне громадянське суспільство, скільки таке безконтрольне та самостійне громадянське суспільство. Причина цього навіть не у тому, що деякі інститути громадянського суспільства прагнули у своїй діяльності відійти від офіційної комуністичної доктрини, а у тому, що активність певних інститутів та окремих учасників громадянського суспільства може перерости у сферу політики і зазіхнути на процес рекрутизації еліти, оновлення державно-бюрократичного апарату тощо. Що і сталося під час літературної дискусії. Зрештою, політика українізації завершується, українська культура отримує феномен «розстріляного відродження», а суспільство, в цілому, сталінський варіант тоталітаризму. Як влучно відзначив І. Лисяк-Рудницький, що 20-ті рр. ХХ ст. «... був гарячковий період в історії Радянської України, року великого культурного піднесення нації, згодом зрізаною сталінським терором» [6, с. 228].

Тому, публіцистику М. Хвильового слід розуміти також і як прагнення автора відійти від розбудови культурно-мистецького життя в Україні (та інститутів громадянського суспільства, що з ним пов'язані) під проводом всесоюзної (читай, російської) комуністичної партії до самостійного (самоорганізаційного) розвитку культурного життя.

Підбиваючи підсумок розгляду проблеми взаємодії громадянського суспільства та державної влади в ідеології українського націонал-комунізму, слід зазначити наступне:

1. Кожен з представників українського націонал-комунізму надає різного значення ідеям взаємодії громадянського суспільства та державної влади у своїх доктринах та концепціях. Так, якщо для С. Мазлаха та В. Шахрая ці питання є другорядними і згадуються лише поміж іншим, то для Г. Піддубного та М. Хвильового вони стоять на чільному місці.

2. Однозначної єдності у поглядах на дану проблему у представників українського націонал-комунізму немає. Наприклад, у питанні політизації діяльності інститутів громадянського суспільства, ці розбіжності постають досить чітко. Якщо в програмі УКП та у поглядах Г. Піддубного помітні заклики до політизації громадянського суспільства та підконтрольності його інститутів комуністичній партії (зокрема, Г. Піддубний закликає до політизації кооперативного руху в Україні), то М. Хвильовий виступає проти надмірної політизації та посилення надмірного державного контролю над інститутами громадянського суспільства (на прикладі літературних об'єднань в Україні).

3. Причина такої відмінності у поглядах скоріш за все полягає у тому, що перші концепції

(наприклад, програма УКП та ідеї Г. Піддубного) є лише своєрідними ідеальними типами суспільного ладу, які розроблялися в той час, коли всі недоліки впровадження в життя комуністичної ідеології ще не були помітними. Натомість, пізніші ідеї (наприклад, погляди М. Хвильового) були реакцією на вже існуючу соціальну дійсність і відбивали прагнення інститутів громадянського суспільства позбутися тотального контролю з боку комуністичної партії та державного апарату примусу.

Бібліографічні посилання

1. Бондаренко Ст. «Дзюба – постать століття» / Ст. Бондаренко // Віче. – 2011. – № 17. – С. 52–54.
2. Дзюба І. Микола Хвильовий: «Азіятський ренесанс» і «психологічна Європа» / І. Дзюба. – К. : Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 48 с.
3. Задеснянський Р. Що нам дав М. Хвильовий? / Р. Задеснянський; [третє вид., перевірене і доповнене]. – Торонто : Вид-во «Критична думка», 1979. – 266 с.
4. Кам'янська А. Український націонал-комунізм: витоки, сутність, еволюція : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Кам'янська Анна Вікторівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 20 с.
5. Кам'янська А. Український націонал-комунізм: зміст та особливості / А. В. Кам'янська // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – 2006. – Вип. 81 – 83. – С. 173–176.
6. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою. Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки / І. Лисяк-Рудницький. – Мюнхен : Вид-во «Сучасність», 1973. – 444 с.
7. Мазлах С. До хвилі : Що діється на Україні і з Україною / С. Мазлах, В. Шахрай. – Нью-Йорк : Пролог, 1967. – 304 с.
8. Піддубний Г. Комунізм і кооперація / Г. Піддубний. – Відень : Видання Української секції Комуністичної партії Австрії, 1921. – 45 с.
9. Потапенко Я. Зарубіжна історіографія українського націонал- комунізму : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Потапенко Ярослав Олександрович ; НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. – К., 2000. – 20 с.
10. Програма Української Комуністичної Партії (Ухвалена Першим Установчим З'їздом У. К. П. 22–25 січня 1920 року). – Відень–Київ : [б. в.], 1920. – 64 с.
11. Ушкаренко Ю. Ідентифікація понять «кооперативний рух» і «кооперативна система» / Ю. В. Ушкаренко, В. І. Грек // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : Збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.7. – С. 374–377.
12. Хвильовий М. Твори : В 5-х т. / М. Хвильовий. – Т. 4. – Нью-Йорк–Балтімор–Торонто : Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1978. – 662 с.

ФІЛОСОФІЯ

УДК 261.6:336.027

М. І. Далекорей

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Досліджуються особливості сучасної моделі фінансового забезпечення діяльності православної церкви. Увагу приділено складностям економічних взаємин церкви з державою, іншими економічними агентами. Автором розглянуто перспективу створення єдиної церковної фінансової системи.

Ключові слова: церква, організація, фінансове забезпечення, управління, економічна діяльність, фінансовий моніторинг.

Исследуются особенности современной модели финансового обеспечения деятельности православной церкви. Внимание уделено сложностям экономических отношений церкви